

POVERTY WATCH REPORT 2021 – CZECH REPUBLIC

EAPN ČR

Evropská síť proti chudobě a sociálnímu vyloučení je nezávislou sítí organizací a skupin zapojených do zápasu s chudobou a sociálním vyloučením v Evropě. V České republice se o práva lidí závislých na sociálních službách zasazuje národní síť EAPN ČR, z.s. - člen Evropské sítě proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Cílem organizací sdružených v EAPN ČR je dosáhnout přijetí problematiky sociálního vyloučení společností a veřejnou správou v ČR a odstraňovat společenské a politické bariéry vůči osobám ohroženým sociálním vyloučením.

K úkolům EAPN ČR patří:

- Usilovat o to, aby se sociální začleňování a boj proti chudobě stal prioritou veřejné správy na všech úrovních.
- Podporovat, rozvíjet a realizovat aktivity směřující k sociálnímu začleňování.
- Usnadňovat přístup k informačním technologiím a vzdělání osob ohrožených sociálním vyloučením.
- Podporovat rozvoj kvality v sociálních službách pro osoby ohrožené sociálním vyloučením jako východiska pro dodržování jejich lidských práv.
- Sdružovat osobnosti a organizace působící v oblasti boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.
- Přenášet osvědčené metody práce a přístupy v rámci zemí Evropské unie a využívat zkušeností ostatních zemí a participovat při tvorbě národních politik v oblasti sociálního začleňování.
- Podporovat zapojení organizací zabývajících se sociálním začleňováním a jejich klientů do procesů a politik, které jejich život ovlivňují.

CHUDOBA – CO TÍM MYSLÍME?

Chudobu chápe EAPN ČR jako život s příjmem nižším než je 60% mediánového příjmu domácnosti; vedle toho se dále zjišťuje vlastnictví hmotných statků jako je např. televizor, myčka nádobí či auto. Také jak často si zkoumaný subjekt či rodina může dovolit zahraniční dovolenou.

Dalšími faktory jsou věk, pohlaví, typ domácnosti a stav zaměstnanosti, které dohromady dávají detailnější pohled na osoby v největším riziku chudoby. Obecně platí, že lidé, kteří žijí pod hranicí chudoby delší dobu, jsou více ohrožení než ti, kteří tímto způsobem žijí jen krátkou dobu. Výše příjmu však není pro chudobu jediným určujícím kritériem.

V Evropské unii se vyskytuje 16 % lidí žijících v chudobě, což představuje cca 78 miliónů lidí. Česká republika má podle posledních měření více než 10 % lidí žijících v chudobě, což reálně představuje téměř 1 milion obyvatel. Podíl dětí do 17 let v Evropě ohrožených chudobou činí 19 %. Je to o něco málo vyšší procento, než připadá na lidi starší 65 let. Domácnosti s jedním rodičem a nezletilými dětmi jsou ohroženy chudobou až ve 33 %. Tato čísla představují průměr a velmi se liší v různých zemích Evropské unie. Většina domácností vychází se svými příjmy docela snadno nebo jen s menšími obtížemi. Pro 17,6 % to ale znamená velký problém. Potíž vyjít s příjmy mají zejména samoživitelky s dětmi a ženy starší 65 let, které žijí samy. Lidé z domácností, jejichž příjmy nedosahují určité hranice, jsou ohroženi příjmovou chudobou. Téměř desetina českých domácností platí za bydlení včetně energií více než 40 % ze svých čistých příjmů. Zhruba dvě třetiny z nich přitom bydlí v pronajatém bytě a největší skupinu mezi nimi tvoří osaměle žijící důchodkyně. Dle výzkumů v Česku 16 % lidí vyložené strádá (nezaměstnaní, nízkopříjmově pracující, důchodci, matky samoživitelky, lidé z nejchudších krajů), pak je zde však 20 % lidí ohrožených chudobou. Tato třída „permanentně ohrožených“ je určitým českým specifikem – jedná se o tzv. pracující prekariát, lidi se solidním vzděláním (nezřídka i VŠ) a potenciálem prosperovat, nicméně pobírající nízké příjmy a nevlastnící žádný větší majetek. Těmto lidem nepomáhá ani větší zdanění příjmů.

Měsíční hranice ohrožení příjmovou chudobou pro vybrané složení domácnosti v roce 2020	
Jednotlivec	13 640 Kč
Dvě dospělé osoby	20 460 Kč
Rodič s dítětem do 13 let	17 732 Kč
Rodič se dvěma dětmi staršími 13 let	27 280 Kč
Rodiče s dítětem do 13 let	24 552 Kč
Rodiče se dvěma dětmi do 13 let	28 644 Kč
Rodiče se třemi dětmi – jedním do 13 let, dvěma staršími 13 let	38 192 Kč

(Zdroj: šetření *Životní podmínky ČR 2020*, Český statistický úřad)

Je potřeba si uvědomit, že chudoba má zásadní vliv na život jedince i celé komunity. Sociální deprivace způsobená životem v chudobě má hluboký dopad na fyzické a psychické zdraví jedince i jeho životní šance v širokém smyslu slova – je zde jasná souvislost s limitovaným uplatněním na trhu pracovních příležitostí, s přístupem ke zdravotní péči a k důstojnému bydlení (v bytové nouzi přebývá asi 80 tisíc lidí, z toho 20 tisíc dětí). Chudoba je sociálně reprodukovatelná a data ukazují, že děti z rodin zatíženými exekucemi mají jednoznačně zhoršené šance na získání vyššího vzdělání (toto zatížení je v konkrétně v případě Česka velmi významné, v exekucích se nachází kolem 9 % všech obyvatel, v určitých chudších krajích až 16 % obyvatel).

Chudoba má přitom obzvláště silný dopad na zranitelné skupiny obyvatelstva jako jsou senioři, ženy (typicky matky samoživitelky) a děti, ale také migranti, lidé s nejrůznějšími handicapami a chronicky nemocní. Vedle lidí v exekucích zde taktéž existuje fenomén „pracujících chudých“, kdy lidé chodí do pravidelného zaměstnání, nicméně jejich příjem – ač formálně na úrovni hranice ohrožení příjmovou chudobou – jim nedovoluje spořit a

nutnost nenadálého výdaje či dlouhodobější nemoci tak pro ně představuje značný problém (odhaduje se, že nenadálý výdej kolem deseti tisíc korun si nemůže dovolit kolem 25 % domácností). Toto souvisí i s nedostatkem v systému vyplácení dávek, čímž vzniká riziko, že lidé mohou o bydlení přijít.

Nakonec je potřeba si uvědomit, že reálně je počet lidí, přežívajících jen s velmi malými částkami větší, než nám oficiální šetření ukazují – je to dáno tím, že čísla nezahrnují jedince zatížené exekucemi, jejichž příjem je se jinak jeví (před strhnutím dlužné částky) jako průměrný. Další potíž spočívá také v tom, že mzdy jsou v Česku dlouhodobě poměrně nízké a k významnějšímu růstu minimální mzdy dochází až v posledních několika letech. Vzhledem k aktuálně probíhající globální pandemii a předpokládaným dopadům na hospodářství země je však budoucí vývoj v této oblasti nejistý.

CO NEJČASTĚJI VEDE K CHUDOBĚ?

- **dlouhodobá nezaměstnanost** či málo placená, nekvalifikovaná práce, která člověku nepřináší uspokojení a nepostačuje k vytváření rezerv
- **nízká úroveň vzdělání** a pracovních zkušeností, která omezuje schopnost získat dobré zaměstnání a plat, brání duševnímu růstu a účasti na životě společnosti
- **předlužení** – život v dluhích, které hrozí exekucí majetku
- **ztráta bytu**, dále nevyhovující bydlení, život na ulici (v ČR velký problém týkající se absence sociálního a dostupného bydlení – toto ošetřující legislativní úpravy byla opakovaně smetena několikrát ze stolu)
- **velikost a typ rodiny**, kde hlavními rizikovými faktory jsou zejména velký počet dětí a osamělí rodiče, nedostatek sociálního a kulturního kapitálu, reprodukce chudoby
- **gender**: ženy trpí chudobou podstatně více než muži, ať už jsou samostatně žijící s platem pod úrovní platu mužů ve stejném postavení, ať samy vychovávají děti či utrpěly ztrátu hmotných statků, prestiže a společenského postavení v důsledku rozpadu manželství
- **zdravotní pojištění** velkého rozsahu nebo dlouhodobá nemoc omezující přístup k dobře placenému zaměstnání a zvyšující životní náklady
- **život ve vyloučené lokalitě**, která má horší přístup k veřejným službám jako je doprava, škola, úřady, a ke zdrojům zábavy, např. v oblasti kultury a sportu
- **příslušnost k menšinové skupině** jako jsou v ČR Romové a migranti bez dokumentů, zažívající projevy diskriminace a rasismu, což je doprovázeno omezenými možnostmi kvalitního zaměstnání, horšími podmínkami bydlení i ztíženým přístupem k základním službám.

Sociální vyloučení má nejsilnější dopad na sociální vazby, psychiku i vlastní sebepřijetí, což následně může výrazně ovlivňovat úspěch při řešení problémů ve výše zmíněných oblastech. Jako klíčové se jeví vyřešení dlouhodobé bytové nouze:

- celkem až 62 000 tisíc domácností v bytové nouzi, kde žije až 165 000 lidí

- až 25 000 domácností v bytové nouzi v bytech (funkčně nevyhovující, přelidněné či nejisté bydlení), dotýká se však až 120 000 osob, jelikož na dané domácnosti připadá v průměru 5 osob
- v azylových domech se nachází přibližně 3 200 domácností, v nichž žije přibližně 5 700 lidí
- na ubytovnách žije dlouhodobě až 18 000 lidí v až 11 000 domácnostech
- ve vybraných institucích je přibližně až 7 600 lidí, kteří jsou v bytové nouzi
- bez střechy nad hlavou je až 17 000 lidí
- až 350 000 domácností zatížených nadměrnými náklady na bydlení
- téměř 4 z 10 domácností s nadměrnými náklady představují seniorské domácnosti

(zdroj: Zpráva o vyloučení z bydlení, 2021)

EAPN A EU

Vývoj socioekonomického stavu je v kontextu členských zemí každoročně popsán v pracovním dokumentu útvarů Evropské komise nazvaném Zpráva o České republice. Zpráva za minulý rok konstatovala omezený pokrok v oblasti přijímání protikorupčních opatření a podpoře zaměstnávání žen s malými dětmi (mimo jiné zlepšení přístupu k cenově dostupné péči o děti a zaměstnávání znevýhodněných skupin); dále také určitý pokrok při zvyšování kvality a inkuzivnosti systémů vzdělávání a odborné přípravy, mimo jiné podporou technických a digitálních dovedností a podporou učitelského povolání. Na druhou stranu je třeba konstatovat žádný pokrok při zlepšování dlouhodobé fiskální udržitelnosti důchodového systému a systému zdravotní péče (zdroj: Country Report - Czechia, 2020)

S návrhy jako je větší inkuzivita pracovního trhu, širší dostupnost péče o děti, zaměstnávání znevýhodněných a nutnost větší podpory zaměstnávání žen souzníme, nicméně akcent na zajištění fiskální stability a udržitelnosti chápeme jako synonymum pro další úsporná opatření (austerita).

Aktivity v oblasti sociální normotvorby na úrovni EU chápeme jako klíčové, jelikož mnohé z navrhovaných (v poslední době společný rámec pro minimal income) považujeme za nanejvýš chvályhodné a zespodu jinak jen stěží prosaditelné.

CHUDOBA A COVID-19

ZRANITELNÉ SKUPINY – hlavní potíže a výzvy

- **nízkopříjmoví jednotlivci a rodiny** – nacházejí se dlouhodobě na hranici chudoby
- **zadlužení jednotlivci i rodiny** – zvýšená pravděpodobnost v neschopnosti splácet dluhy, či splátky v insolventi
- **ženy** – obecně značný dopad pandemie v podobě zvýšeného rizika konfliktů a hrozby domácího násilí (nemožnost "úniku" před násilnickým partnerem v karanténě),

taktéž nesou častěji náklady na péči a starosti o rodinu v důsledku zavřených škol a školek

- **samoživitelé** – během minulého roku často suplovaly roli učitele / vychovatele, možné zvýšené náklady domácnosti; děti neměly dotované obědy ve škole (rodiče byli nuceni dětem doma vařit), obtížná dostupnost základních potřeb, zjm. u rostoucích dětí (obuv, ošacení)
- **děti ze sociálně vyloučených lokalit** – problém s přístupem k online vzdělávání (education and digital divide), zejména v případě chudých a sociálně vyloučených skupin obyvatelstva, nedostupnost nízkoprahových center pro mládež
- **cizinci** – nedostatek informací v neisté době (neznalost jazyka, omezení služeb, ztráta zaměstnání a ubytování)
- **lidé bez domova** – zhoršení jejich zdravotního stavu, nedostupnost potřebné péče
- **senioři a chronicky nemocní** – obecně riziková skupina, riziku nakažení čelí i kvůli nedostatku ochranných pomůcek v sociálních službách; dále velká izolace a ztráta kontaktů s blízkými (dopad na psychické zdraví)
- **dostupnost zdravotních služeb se na jaře významně zhoršila**, což může z dlouhodobého hlediska mít negativní dopad na všechny uvedené skupiny

Obecně se všechny tyto zranitelné skupiny dostaly za poslední rok (od minulé zprávy) do mnohem obtížnější situace, jelikož Česko zasáhly od podzimu 2020 do jara 2021 tři silné vlny a země byla několik měsíců uzavřena v systému lockdownů (vztahujících se i na školy – na rozdíl od výrobních podniků, které fungovaly bez přerušení). Právě v absenci docházky a znesnadnění přístupu ke vzdělávání spatřujeme velké riziko do budoucna a je nezbytné, aby systém zajistil co možná nejúplnější doplnění zameškané látky a dalších, zejména pak socializačních kompetencí. Dle výzkumu celých 36 % žáků cítilo že ve škole nestíhá, což mělo dopad nejen na jejich matematickou a čtenářskou gramotnost, jejich životní aspirace a motivace, ale i dopady na wellbeing a duševní zdraví žáků (zdroj: Dopady pandemie covid-19 na žáky)

Co se týče přístupu k vakcinaci, od konce jara je možnost naočkovat se i bez předchozí registrace, a to jak ve vysokokapacitních centrech, tak i dalších místech v centrech měst či u praktického lékaře. Aktuálně bylo dosaženo kolem 54 % proočkovanosti celé populace, přičemž velkou většinu aplikací tvoří druhé dávky. Na druhou stranu čísla nově nakažených (v porovnání například s Německem či Rakouskem) stoupají jen pozvolna. Situace se tedy dá poslední (jarní) vlně – pravděpodobně i díky značné promořenosti obyvatelstva – hodnotit jako relativně stabilizovaná.

VLÁDNÍ OPATŘENÍ

- vláda za minulý rok dále rozvinula soubor legislativních opatření na zmírnění dopadů krize v souvislosti s virovou epidemií koronaviru (programy týkající se udržení zaměstnanosti – Antivirus A/A Plus/B, podpora podnikatelů a záruční programy, podpora kultury, lázeňství, cestovního ruchu apod.)

- bylo zavedeno krizové ošetřovné (platnost skončila 31.6.2020)
- během léta fungovaly letní doučovací kempy a Ministerstvo školství připravilo – z důvodu několikaměsíční absence výuky ve třídách – několikaletý plán na vyrovnávání tohoto výpadku
- byl obnoven institut mimořádného moratoria, tedy ochrany před věřiteli vyhlášené insolvenčním soudem na žádost dlužníka bez nutnosti přezkumu – pozastavila se tak povinnost podat dlužnický insolvenční návrh, pokud byl stav úpadku způsoben v důsledku epidemie a mimořádných opatření
- po dlouhodobém tlaku došlo k jisté humanizaci exekucí (zavedení chráněného účtu, větší ochrana seniorů, humanizace mobiliárních exekucí, nahrávání telefonických hovorů), nicméně stále chybí klíčový systém 1 dlužník – 1 exekutor, místní příslušnost exekutorů a náhodné přidělování exekutorů soudem
- pro zmírnění socioekonomických dopadů pandemie a pro podporu udržitelnosti evropských ekonomik a společností může být pro Českou republiku významnou příležitostí k řešení jejích sociálních potřeb Národní plán obnovy a Nástroj pro obnovu a odolnost vytvořený Evropskou unií

POŽADAVKY / DOPORUČENÍ PRO VLÁDU

- Je potřeba jednoznačně posílit financování sociálních služeb a sociálního sektoru jako takového (na krizi nedoplatí nízkopříjmové skupiny a sociální služby nebudou kráceny na příjmech a vrátí se na úroveň před pandemií); NPO původně reflektoval řadu oblastí (zejména výše zmíněnou infrastrukturu), sociálnímu sektoru však byla věnována jen nepoměrně menší část – nadto částka, která jde do sociálních služeb je taktéž ohrožena
- Počet sociálních pracovníků a pracovníků v sociálních službách je stále nedostatečný, personál je často přetížený a práce nedoceněna – toto je potřeba napravit
- Je nezbytné dokončit legislativní novelu exekučního zákona – tedy zavedení principu teritoriality a systému 1 dlužník - 1 exekutor, místní příslušnost exekutorů a náhodné přidělování exekutorů soudem
- stále chybí novela insolvenčního zákona na snížení doby oddlužení ze současných pěti let na tři roky (Česko nebylo dosud schopno ratifikovat toto EU nařízení)
- ani v minulém roce stále nebyl zaveden Zákon o sociálním a dostupném bydlení a sociální podpoře v bydlení, jelikož dostupné bydlení je samo o sobě základ pro vymanění se z chudoby
- je také potřeba více podporovat inovativní a již osvědčené programy na podporu v bydlení (investiční i „měkké“) a zajistit vyšší čerpávání příspěvku na bydlení (je nutno destigmatizovat pobírání dávek a zvýšit informovanost o příspěvku a podpořit jeho čerpání)
- podpořit kapacity v rámci škol a školních poradenských pracovišť
- zachování prezenční výuky by mělo být jasnou prioritou
- dočasné daňové úlevy pro živnostníky a malé firmy jako opatření na rychlejší ekonomické zotavení (odpuštění zálohových, sociálních a zdravotních odvodů)
- ošetřovné alespoň ve výši 80 % denního vyměřovacího základu – namísto současných 60 %
- nová vláda by se měla po podzimních volbách zaměřit na názory odborníků ohledně ESF+ v sociální oblasti a znovu otevřela otázku nastavení podmínek pro čerpání

prostředků z EU; je nutné se zaměřit se na dopady COVID-19 na sociální oblast a podpořit lidi, kteří přišli o živnost, práci nebo museli ukončit podnikání

- legislativní úprava, které umožní, aby lidé setrvali v insolvenci i když momentálně nemohou z důvodu koronakrize pracovat (dočasný lockdown)
- zastavení dlouhodobě nevymahatelných exekucí (10 a více let)
- co se týče minimálního příjmu, je třeba průběžně revidovat dávkový systém tak, aby průběžně reagoval na nepříznivou situaci člověka a zároveň byl motivační pro jeho budoucí uplatnění na trhu práce; dávky by časem měly být výrazně nižší oproti minimální mzdě a příjmům pracujících lidí

EU PEP meeting

Aktuálně je dohoda na tom, že se česká delegace bude věnovat třem ze čtyř tematických okruhů:

- dostupnost bydlení
- důstojný minimální příjem
- dostupnost zdravotní péče

V současnosti (září 2019) se oslovují potenciální delegáti s tím, že by měli reprezentovat jednotlivé tematické okruhy. Jedním z cílů take je, aby se jednalo o genderově co možná nejvíce vyvážený tým.

PEP – PEOPLE EXPERIENCING POVERTY

Níže uvádíme některé autentické výpovědi klientů sociálních služeb jež reflektují první (jarní) vlnu koronavirové pandemie:

Žijeme s partnerem a čtyřmi dětmi. Partner kvůli viru nemohl chodit do fabriky do práce. Začali jsme mít nouzi o dětskou výživu, pleny i jídlo pro všechny. Museli jsme si půjčit peníze na nájem. Půjčili jsme si peníze na nájem. Psala jsem různým charitám o potraviny. Přítel si hledal občasně brigády, ale nic moc nenašel. Snad přítel znovu dostane práci ve fabrice, aby mohl vydělávat peníze. Doufám, že mi charita poskytne další potraviny.

Kristýna, 23 let, v současnosti na mateřské

Musela jsem přestat chodit do práce, protože mě zaměstnavatel řekl, abych zůstala se synem doma na OČR. Takže jsem doma už dva měsíce. Kvůli tomu, že mi přišla v březnu malá výplata jsem měla problem zaplatit nájem a byla jsem z toho hodně ve stresu. Požádala jsem o potravinovou pomoc od Charity a taky mi pomohli z nadace Nory Friedrichové. Nakoupili mi hodně potravin a drogerie. Taky jsem požádala pronajímatele, aby mi počkal s doplacením nájmu.

Olga, 38 let, samoživitelka

Zpočátku mě dělalo problém nosit roušku, ale už jsem si zvyknul. Z nákazy jsem strach neměl. Začátek epidemie jsem ležel v nemocnici s jiným onemocněním, tam jsem se nakažení nebál, cítil jsem se v bezpečí. Jelikož žiju na ulici, měl jsem problém, že se nemám kde schovat, protože obchodní domy, čekárny a knihovny byly zavřené a městská policie nás bezdomovce odevšad vyháněla. Rád jsem

využil možnosti být celý den v prostorách azylového Domu Matky Terezy, kde nám umožnili pobývat záhy po začátku nouzového stavu. Už jsem zde prakticky celé dva měsíce a jsem tady rád. Nic mě nechybí. Snažím se každý den cvičit, abych nemusel chodit o holi, budu si nadále hlídat své zdraví, nákazy covidem se nebojím, myslím si, že mám pevnou imunitu.

Aleš, 56 let, bez domova

Od začátku nouzového stavu nemohu najít žádnou brigádu jako předtím, taktéž nemůžu sehnat místo na ubytovně, protože teď neberou a musím přespávat na charitní noclehárně. S nošením roušky problém nemám. Vadí mě jenom omezení možnosti nákupu v obchodě, že mají důchodci vyhrazené hodiny. Strach z nákazy jsem nikdy neměl, pravděpodobnost onemocnění byla nízká. Omezení nařízená vládou jsem ale dodržel.

Jan, 37 let

Neměla jsem zpočátku vůbec představu, co mám dělat. Nakonec jsem se obrátila na OSPOD, kamarádku a také jsem si začala hledat nějaký penzion na přespání. Manžel mě vůbec nepomohl. Následně jsem si požádala o přiznání dávek. Pomohla by mi finanční podpora z nějaké nadace, ze které bych zaplatila dluh za poskytovanou službu. Peníze, kterými jsem měla za službu zaplatit jsem použila na zaplacení uskladnění věcí. Jsem v kruhu a nevím, jak z něj mám vykročit. Potřebuji zaplatit za poskytovanou službu a zároveň za uskladnění, abych o věci nepřišla. Nechci přijít o střechu nad hlavou ani o věci.

Nikola, 25 let, jedno dítě, aktuálně těhotná

Vláda udělala určitá opatření, aby se nakazilo co nejméně lidí. Uzavřely se školy i školky, což mě jako matku 4 dětí moc nepotěšilo (...) Děti školou povinné začali pracovat na samostudiu, týdně ze školy dostávali a stále dostávají celkem hodně úkolů, takže jsem zároveň matkou i učitelkou, to nás poznamenalo (...) Pro překonání těchto problémů, jsme se distancovaly od okolí, rodiny, přátel (...) V neposlední řadě to zasáhlo i naši finanční situaci, jelikož manžel pracuje ve firmě, která vyrábí součástky pro automobilový průmysl (...) jenže veškeré automobilky se uzavřely. Manžel v práci přišel o spoustu zakázek a nyní pracuje za 70% procent platu.

Anna, 38 let